

Inleiding op de Sociale leer van de Katholieke Kerk

De grondslag van de sociale leer van de Kerk is in 1891 gelegd met de encycliek *Rerum Novarum* ('over de nieuwe dingen') van paus Leo XIII. De encycliek was een felle reactie op de schrijnende toestand onder de arbeiders in vaak erbarmelijke omstandigheden en zonder vrijwel enige vorm van arbeidsrechten voor weinig loon lange dagen zware fysieke arbeid verrichten. Volgens de paus was de grootschalige verpaupering te wijten aan het verdwijnen van de gilden en het ontstaan van de liberale staat. De arbeiders vielen ten prooi aan onmenselijke praktijken en aan de grote concurrentie. In die tijd werd elke vorm van staatsbemoeienis afgewezen omdat het de vrijheid van de industrie in de weg zou staan.

De baanbrekende encycliek *Rerum Novarum* brak een lans voor de rechten van de arbeiders door hier voor concrete kaders te omschrijven. Leo XIII schetste de arbeidsrechtelijke kaders vanuit de christelijke moraal met als kernbegrip 'solidariteit' en 'het gemeenschappelijk welzijn'. Hij formuleerde in de vorm van een aantal uitgangspunten de sociale leer van de Rooms-katholieke Kerk zoals een rechtvaardig loon, het recht op eigendom en solidariteit met de zwakkeren. Als instrumenten om deze doelstellingen na te streven werden zowel overheidsingrijpen als de vorming van vakbonden genoemd. Het pleidooi van de paus voor vakorganisaties was niet alleen een vernieuwingslag binnen kerkelijke kringen maar betekende ook buiten de kerk ongekende veranderingen in de arbeidersverhoudingen en de werkomstandigheden.

Naast de vervolg encyclieken *Quadragesimo Anno* van paus Pius XI in 1931 en *Mater et Magistra* van paus Johannes XXIII in 1961, besteedde ook het 2e Vaticaans concilie aandacht aan de sociale leer. Zo is het 2e deel van hoofdstuk 3 van het concilie document *Gaudium et spes* geheel gewijd aan het sociaal-economische leven en doet het een oproep om "de waardigheid van de menselijke persoon, zijn roeping in haar geheel en het welzijn van heel de samenleving te respecteren en te bevorderen immers de mens is bouwer, middelpunt en doel van het gehele sociaal-economische leven".

Het concilie ging het daarbij om het geluk van de menselijke persoon en om de opbouw van de menselijke samenleving. Ze deed dat vooral door de waardigheid van de mens te benadrukken in de geest van het Evangelie. De mens is geschapen naar het beeld van God en door Hem aangesteld over de aarde. De mens wordt geacht de schepping met respect te hanteren. Niet het bijeen garen van materiële rijkdom is leidend in de menselijke activiteiten, maar de bijdrage aan een grotere rechtvaardigheid, meer medemenselijkheid en een meer humane ordening in de sociale verhoudingen.

De katholieke sociale leer heeft zijn grondslag in de katholieke visie op de mens, op de gemeenschap en op de onderlinge verhoudingen. Drie kernbegrippen vormen daarin het uitgangspunt, namelijk 'personaliteit', 'solidariteit' en 'subsidiariteit'. De kerk heeft deze kernbegrippen verder uitgewerkt voor haar sociale leer in haar *Compendium van de Sociale Leer van de Kerk*. Zij vormen de elementaire bouwstenen die de sociale leer van de kerk hanteert bij het nadenken over een juiste en samenhangende inrichting van de samenleving.

Het begrip 'personaliteit' beziet de mens in zijn concrete situatie en de blijvende waardigheid die hem door God gegeven is. Die waardigheid uit zich in de vrijheid die God de mens uit Zijn liefde heeft

geschonken. De waardigheid van de mens is dan ook onaantastbaar en de kerk leert dat de menselijke vrijheid wezenlijk voor de mens is, een fundamenteel recht en onvervreemdbaar. De mens is subject, het fundament en het doel van het sociale leven. Elke uitdrukkingsvorm van de samenleving moet dan ook gericht zijn op de menselijke persoon.

‘Solidariteit’ is een gegeven natuurlijke wederkerigheid met de naaste en met de samenleving. Het betreft enerzijds de opstelling ten opzichte van de ander. Anderzijds betreft het het op elkaar aangewezen zijn. In zijn onderlinge relaties komen de talenten van de individuele mens tot volle ontplooiing en kan hij zichzelf zijn naar het beeld van God. Een ontplooiing die gebaseerd moet zijn op de dienstbaarheid aan elkaar, in het huwelijk, in het gezin, in de arbeid, in het bedrijf, in de wetenschap, in de maatschappij op plaatselijk-, landelijk- en wereldniveau. Het algemeen welzijn van de betreffende (deel)gemeenschap staat voorop en is, gezien de toenemende afhankelijkheid, van grote betekenis.

Dit algemene welzijn wordt in de sociale leer aangeduid met het begrip ‘bonum commune’ en betreft het dienen door die gemeenschap van haar algemene belang. De sociale leer stelt dat onderlinge afhankelijkheid en solidariteit hand in hand moeten gaan. Solidariteit is immers een deugd en houdt in dat de mensen onderling solidair zijn en samen werken, ten einde de waardigheid van de mens te garanderen, de gerechtigheid te verkrijgen en niet alleen het eigen levensgeluk en materiele belang na te streven ten koste van anderen.

Het begrip ‘subsidiariteit’ vloeit voort uit de waardigheid van de mens. Het betreft principe dat de mens voor zijn bestaan allereerst zelf zijn verantwoordelijkheid draagt en daar waar dat (deels) onmogelijk is, mag rekenen op aanvullende voorzieningen en stimulans van de daar toe geëigende overheden zonder hem daarbij echter van uit te sluiten. De staat is dus verplicht om dienstbaar te zijn aan haar burgers en zijn gemeenschappen en deze ruimte voor vrijheid te bieden en te garanderen opdat persoonlijke ontplooiing mogelijk is.

Anderzijds behoort de staat zich terug te trekken als de belangen van de mens zelf zorgend kunnen zijn zonder dat daar mee het algemeen belang in gevaar komt. De individualiteit van de mens in zijn afhankelijkheid van anderen wordt op deze wijze beschermd. De persoonlijke vrijheid wordt een vrijheid in een zekere gebondenheid en is, voor zover dus nodig voor het algemene belang, ingekaderd in maatschappelijke structuren.

De genoemde principes van ‘subsidiariteit’ en ‘solidariteit’, die onderling nauw verbonden zijn, worden ook door paus Benedictus XVI in zijn sociale encycliciek Caritas in Veritate, Liefde in Waarheid genoemd. De paus ziet deze principes als essentieel en onvervangbaar om het werk van de naastenliefde op sociaal vlak efficiënter te maken. In de relaties tussen de landen ziet de paus ook het principe van ‘subsidiariteit’ toegepast. Immers in plaats van het onnodig creëren dan wel behouden van ongewenste afhankelijkheden, moet ieder land zelf actief zijn in haar ontwikkeling waartoe dat land zelf in staat is.

Philip Weijers
Permanent diaken
Bestuurslid CSLK
WWW.CSLK.NL